

KADININ KORUNMASINA İLİŞKİN ULUSLARARASI SÖZLEŞMELER VE TÜRKİYE'NİN KONUMU

INTERNATIONAL AGREEMENTS REGARDING PROTECTION OF WOMEN AND THE STATUS OF TURKEY

Şafak PARLAK BÖRÜ*

Özet: Fransız İhtilâlinde bu yana kadınlar erkeklerle eşit haklara sahip olabilmek için çeşitli mücadelelere girişmişlerdir. II. Dünya Savaşı sonrası hız kazanan bu mücadele sonucu kadınların korunması, ayrımcılığın ortadan kaldırılarak gerçek anlamda eşitliğin sağlanabilmesi için ulusal ve uluslararası düzeyde birçok çalışma gerçekleştirilmiştir. Ancak, kadınların erkeklerle eşitliği prensibinin tam anlamıyla kabul görmesinde, erkek egemen anlayışının toplumlarda etkin olması, kültürel bakımdan ataerkil bir yapının mevcut bulunması gibi durumlar önemli bir engel oluşturmıştır ve hâlâ oluşturmaktadır.

Kadınlar insan haklarından birey olarak yararlanma hakkına sahiptir. Ancak cinsiyet ayrımcılığı sebebiyle, özellikle eşitlik ilkesi bakımından uluslararası belgelerde 'kadın hakları' ayrıca ve özellikle düzenlenmiştir. Bunun temel nedeni, kadınlara karşı uygulanan eşitsiz ve ayrımcı uygulamaların önlenmesi ve kadınların toplumsal konularında iyileştirme yapılması için buna gerek duyulmasıdır. Bu konuda 1945 BM Şartı ile atılan ilk adım, yine Birleşmiş Milletler nezdinde ortaya konulan uluslararası belgelerle, ayrıca Avrupa Birliği bünyesinde yapılan çalışmalarla desteklenmiş ve geliştirilmiştir. Özel olarak kadın haklarını düzenleyen belgelerden en önemlisi olarak kabul edilen Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW) hayata geçirilmiş; Türkiye'nin de taraf olduğu Sözleşme kadınlara karşı cinsiyet sebebiyle yapılan her türlü ayrımı yasaklayarak, taraf devletlere ayrımcılığı önleyici tedbirler alma yükümlülüğü getirmiştir. Sözleşmeye ek Protokol ile de hakların ihlalinde başvurulabilecek denetim mekanizmaları oluşturulmuştur.

Kadınlara karşı toplumsal cinsiyet ayrımcılığının gelmiş olduğu son nokta ise kadına yönelik şiddet olaylarında kendini gösterir. Bu konuya Nairobi Stratejileri ile ilk defa eğilinmiş olup, devletlerin somut önlemler almaya zorlanması ve daha üst bir bilinç oluşturulmasına yönelik ihtiyacın neticesinde -Türkiye'nin de taraf olduğu- İstanbul Sözleşmesi doğmuştur.

Ülkemizde bir taraftan uluslararası standartlara oldukça uygun yasal düzenlemeler kendini gösterirken, diğer taraftan çağdaş toplumlarda asla kabul edilemeyecek bazı ayrımcılık örnekleri, hak ihlali ve şiddet niteliği taşıyan uygulamalar görülmektedir. Bildirimizde başta anılan Sözleşmeler olmak üzere, konuya ilişkin uluslararası belgeler

* Yrd. Doç. Dr., Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Medeni Hukuk Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

ışığında Türkiye'deki yasal düzenlemeler ve fiili gerçeklik ele alınıp, uygulamada olumlu bir dönüşümün nasıl mümkün olacağı tartışılacak ve değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kadın Hakları, CEDAW, İstanbul Sözleşmesi, Kadın Erkek Eşitliği, Toplumsal Cinsiyet Ayrımcılığı, Kadına Karşı Şiddet

Abstract: Women have made various struggles to have equal rights with men since the French Revolution. As a result of their struggle which has accelerated after World War II, many studies have been conducted at national and international levels in order to protect the women and to ensure the equality in the real sense by eliminating discrimination. However, for the full embracement of the principle of equality of woman and man, circumstances such as male dominance being active in society, and patriarchy in cultural terms being present, have created and are still a major obstacle.

Women have the right to benefit from human rights as individuals. However, due to gender discrimination, 'women's rights' are also specifically regulated in international documents, in particular as regards the principle of equality. The main reason for this is that it is essential to prevent unequal and discriminatory practices against women and to improve women's social status. The first step taken with the 1945 UN Charter in this regard was supported and developed by the international documentation published in the United Nations, as well as the studies done within the European Union. The Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women (CEDAW), which is considered to be the most important of the documents regulating women's rights in particular, has come into force; The Convention, to which Turkey is a party, has made contracting states under the obligation to take measures to prevent discrimination by prohibiting any discrimination on the grounds of gender against women. The Additional Protocol to the Convention also established control mechanisms that could be put into effect in breach of the rights.

Gender discrimination against women is utmost revealed in violence against women. This issue was discussed for the first time with the Nairobi Strategies, and the Istanbul Convention, to which Turkey is also a party, was born on the grounds that the states were forced to take concrete precautions and a higher consciousness was needed.

In our country, while legal regulations are quite suitable to international standards on the one hand, there are some examples of discrimination, violation of rights and violence that can not be accepted in contemporary societies on the other hand. The legal regulations and actual reality in Turkey will be discussed in light of the international documents related to the issue, especially the Contracts mentioned in the notice, and it will be attempted to discuss and evaluate how a positive transformation in practice will be possible.

Keywords: Women's Rights, CEDAW, İstanbul Convention, Gender Equality, Gender Discrimination Against Women, Violence Against Women/Gender Based Violence

I. GİRİŞ

Fransız Devriminden bu yana kadınlar erkeklerle eşit haklara sahip olabilmek için çeşitli mücadelelere girişmişlerdir. II. Dünya Savaşı sonrası hız ve kimlik kazanan bu mücadele sonucu kadınların korunması, ayrımcılığın ortadan kaldırılarak gerçek anlamda eşitliğin sağlanabilmesi için ulusal ve uluslararası düzeyde birçok çalışma gerçekleştirilmiştir. Bu gelişimde kadın hareketlerinin ve sivil toplum kuruluşlarının çalışmaları yadsınamaz. Ancak, kadınların erkeklerle eşitliği prensibinin tam anlamıyla kabul görmesinde, erkek egemen anlayışının toplumlarda etkin olması, kültürel bakımdan ataerkil bir yapının mevcut bulunması gibi durumlar önemli bir engel oluşturmuştur ve hâlâ da oluşturmaktadır.

Bu yaklaşım ve engelleri ortadan kaldırmak, kadına hak ettiği konumu sağlayabilmek adına yıllardan beri ulusal ve uluslararası alanda çalışmalar gerçekleştirilmektedir. İfade ettiğimiz üzere, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında insan hakları hukukunda yaşanan gelişmelerle birlikte, kadın erkek eşitliğinin sağlanması ve cinsiyete dayalı ayrımcılığın yaşamın her alanında ortadan kaldırılmasına yönelik çalışmalar ivme kazanmıştır. Bu süreçte kadın haklarının insan haklarının ayrılmaz bir parçası olduğu kabul edilerek, uluslararası ve bölgesel kuruluşların önderliğinde ve sivil toplum kuruluşlarının etkin çaba ve uğraşlarıyla birçok belge hazırlanmıştır. İlk aşamada, bu belgelerde hukuk önünde eşitlik, ayrımcılık yasağı, kadın erkek eşitliği bağlamında kadın haklarına *genel* olarak yer verilmiştir. Daha sonraları ise, kadın erkek eşitliğinin sağlanması ve cinsiyete dayalı her türlü ayrımcılığın önlenmesi amacıyla, Birleşmiş Milletler ve bölgesel kuruluşlar önderliğinde kadın haklarına özel pek çok belge düzenlenmiştir.

Türkiye, kadın haklarına ilişkin olarak pek çok uluslararası belgeye taraf olması sebebiyle, bu belgelerdeki düzenlemelerle kendi mevzuatı arasında uyumlaştırmayı gerçekleştirmek ve özellikle bağlayıcı nitelik taşıyan belgelerdeki taahhütlerine uyma yükümlülüğü altındadır. Aksi takdirde, bu belgelerin öngördüğü denetim mekanizmaları çerçevesinde sorumlu tutulabilecektir. Ayrıca Türkiye, taahhütleri doğrultusunda kadın erkek eşitliği, ayrımcılık yasağı bakımından gerekli önlemleri alma ve ileriye dönük verdiği taahhütleri gerçekleştirme yükümlülüğü altındadır.

II. KADININ KORUNMASINA İLİŞKİN ULUSLARARASI SÖZLEŞMELER

A. Genel Olarak

Erkek egemen anlayışın, ataerkil toplum düzeninin dayatması, dinsel ve yerel etkiler sonucu nüfusun yarısını oluşturan kadınlar pek çok toplumda uzun yıllar ikinci planda tutulmuşlardır. Ayrıca kadın ve erkek arasındaki biyolojik farklılık, toplumsal farklılığa dönüştürülerek cinsler arası eşitsizliğin gerekçesi sayılmış ve erkek kadına göre üstün kabul edilmiştir. Kadınların cinsiyetleri sebebiyle aşağılanmaları ya da geri planda tutulmaları sadece yerel nitelikte bir sorun olmayıp, her toplumda zaman zaman yaşanan ve hatta yaşanmakta olan evrensel bir sorundur.

Yirminci yüzyılın ayırıcı niteliklerinden biri olarak kabul edilen insan hakları günümüzde artık ayrılmaz bir parça olarak 'kadınların insan hakları' kavramını bünyesinde barındırır hale gelmiştir. Her ne kadar 1948'de kabul edilmiş olan İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nden bu yana tüm insanlar için *-cinsiyet ayrımı olmaksızın-* temel hak ve hürriyetlerden yararlanma esası kabul edilmiş olsa da, tarihsel süreç ve temel kültürel yapılar bağlamında gelişen uluslararası ve ulusal insan hakları anlayışları amaç, söylem ve araç olarak, hiçbir toplumda, kadınların insan olmaktan doğan haklarının erkeklerinki ile aynı etkinlik ve duyarlılıkla tanınmasını, korunmasını ve geliştirilmesini sağlamayı başaramamıştır.¹ 1970'li yıllardan itibaren ise uluslararası arenada bu

¹ Örneğin, pek çok ülkenin iltica ve sığınma yasaları ırk, din, milliyet, siyasi kimlik gibi öğeleri insan hakları ihlallerinin olası temelleri olarak kabul ederken, toplumsal cinsiyete (gender) dayalı olarak böylesi haklar tanınmamaktadır. Kadınların genital sakatlanması olarak tanımlanan ve bazı kültürlerde toplumsal cinsiyet normlarının meşrulaştırması için yaygın olarak gerçekleştirilen 'kadın sünneti' uygulaması dahi kız çocukları bu tehdide maruz Afrikalı bir kadın tarafından ABD'de sığınma nedeni olarak gösterildiği zaman ciddi tartışma konusu olmuş ve kabul görmemiştir. Yine, işkence, kötü muamele, zulüm ya da yargısız hapis ve benzeri özgürlük kısıtlamaları bariz insan hakları ihlali oluştururken, aynı durumların aile içinde ve evde olduğunda hiç de öyle kabul edilmediği gözlenmiştir. Kültürel değerlerin ürünü olarak görülen bu tür uygulamalar pek büyüteç altına alınmamış, hatta pek çok ülkede, genelde yasalar bu tür ihlalleri yasaklarken, aile hukuku yasalarının tersine meşrulaştırdığı hallere rastlanmıştır. Bkz. Feride Acar, 'Kadınların İnsan Haklarının Gerçekleştirilmesi ve Ayrımcılığın Önlenmesinde Uluslararası Standartlar', Hukukta Kadın Sempozyumu (30 Eylül-1 Ekim 1999), s.46-47, 48.

durumun temelde kabul edilemez niteliğine yönelik belirgin bir duyarlılık geliştirilmiş; kadınlara karşı ayrımcılığın tüm dünyada gerçek bir sorun olduğu kabul edilerek, bu durumun ortadan kaldırılmasına yönelik daha somut adımlar atılmaya başlanmıştır.² 1993 Viyana Konferansı³ ile uluslararası kadın hakları söylemi 'kadın hakları insan haklarıdır' anlayışını benimsemiş; böylece toplumsal cinsiyete dayalı olarak ortaya çıkan bütün ihlallerin de özde insan hakları ihlali olduğu açıkça tescil edilmiştir. Günümüzde gelinen noktada, kadınların insan hakları, insan haklarının ayrılmaz ve parçalanamaz bir ögesi olarak kabul edilmektedir.⁴ Hatta, artık söz konusu hakların özellikle vurgulanması gereği de kabul görmekte; bu yönde bir vurgunun ayrımcı değil, kadınlarla erkekler arasında olması gereken gerçek eşitlik taleplerinin kaçınılmaz bir gereği olduğu kabul edilmektedir.

İnsan hakları anlayışında uluslararası düzlemde 'siyasi ve medeni haklar'dan 'sosyal, ekonomik ve kültürel haklar'a doğru yaşanan açılımın paralelinde bir evrim de yirminci yüzyılın özellikle son çeyreğinde kadınların insan haklarının gelişmesi ile yaşanmıştır. Bu dönemde,

² 1970'li yıllardan itibaren Birleşmiş Milletler, ayrımcılığın giderilmesi, kadın ve erkeklerin eşit haklara sahip olmalarını sağlama amacı doğrultusunda, Kadının Statüsü Komisyonu'nun, kadınları temsil eden resmi heyetlerin ve sivil toplum örgütlerinin katkılarıyla toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak için çeşitli kararlar almış, konferanslar düzenlemiştir. Konuya ilişkin ayrıntılı olarak bkz. Arzu Genç Arıdemir, 'Aile Hukuku Bakımından Önem Taşıyan Kadın Haklarına İlişkin Uluslararası Belgeler ve Bunların Türk Hukukuna Etkisi', Prof. Dr. Necla Arat'a Armağan, İstanbul 2004, s.178 vd.

³ 1993 yılında Viyana'da gerçekleştirilen bu konferans BM İkinci Dünya İnsan Hakları Konferansı'dır. Konferans sonunda kabul edilen Viyana Bildirisi ve Etkinlik Programı'nda, özellikle sivil toplum örgütlerinin çalışmalarıyla, Devletlerin kadın haklarını gözetmek ve tanımakla yükümlü olduğu ve bu hakların insan haklarının ayrılmaz bir parçası olduğu yönünde ifadeler yer verilmiştir. Bildiri (md.18) gereğince, kadınların ve kız çocuklarının insan haklarının, evrensel insan haklarının devredilmez, ayrılmaz ve bölünmez bir parçası olduğu belirtilmiş; ayrıca kadınların ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeyde, siyasi, medeni, ekonomik, toplumsal ve kültürel yaşama tam ve eşit katılımı ve cinsiyet temelindeki her biçimi ile ayrımcılığın sona erdirilmesinin uluslararası toplumun öncelikli hedefleri arasında olduğu dile getirilmiştir. Bu konferans ile, hükümetler, kurumlar, hükümetler arası ve hükümetler dışı örgütler, kadınların ve kız çocuklarının insan haklarının korunması ve geliştirilmesine yönelik çabalarını yoğunlaştırmaları hususunda uyarılmıştır (Genç Arıdemir, s.179-180).

⁴ Bu konuda ayrıntılı olarak bkz. Gülriz Uygur/İrem Çağlar Gürgey, 'Kadınların ve Kız Çocuklarının İnsan Hakları İhlali ve Bununun Bir Örneği Olarak Kadına Yönelik Şiddet', Kadınların ve Kız Çocuklarının İnsan Hakları: Kadına Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddet, Ankara 2014, s.11 vd.

uluslararası düzlemde *insan hakları*, toplumsal cinsiyet duyarlılığı olmadığı için erkek deneyimleri ile özdeşleşen bir anlayıştan toplumsal cinsiyet duyarlılığı taşıyan ve dolayısıyla kadınların farklı deneyimlerini de kapsamaya yönelik ve bunu tarihsel-sosyal olguların köklü eşitsizliklerini en kısa sürede düzeltme amaçlı olarak özel vurgu ve önceliklerle yapma azmini dile getiren bir yaklaşıma dönüşmüştür.⁵ Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (Convention on The Elimination of All Forms of Discrimination Against Women- CEDAW) işte tam da bu evrimin sonucu olarak ortaya çıkan, günümüzün kadınların insan hakları temel bildirgesidir. Özel olarak kadın haklarını düzenleyen belgelerden en önemlisi olarak kabul edilen bu Sözleşme, kadınlara karşı cinsiyet sebebiyle yapılan her türlü ayrımı yasaklayarak, taraf devletlere ayrımcılığı önleyici tedbirler alma yükümlülüğü getirmiştir. Sözleşmeye ek Protokol ile de hakların ihlali halinde başvurulabilecek denetim mekanizmaları oluşturulmuştur. Sözleşme kadın haklarına ilişkin sorunların Dünya gündemine taşınmasında ve gündemde kalmasında önemli rol oynamış ve itici güç olmuştur.

Özel olarak kadın haklarını düzenleyen/ kadını koruyan uluslararası belgelerden yakın tarihte kabul edilen ve özellikle önem taşıyan bir diğeri 'Kadına Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Sözleşmesi' -diğer adıyla İstanbul Sözleşmesi'dir. Kadınlara karşı toplumsal cinsiyet ayrımcılığının gelmiş olduğu son nokta, kadına yönelik şiddet olaylarında kendini gösterir. İstanbul Sözleşmesi, kadına yönelik şiddet konusunda Devletlerin daha somut önlemler almaya teşvik edilmesi ve artık kadının toplumdaki yeri ve toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin daha üst bir bilinç oluşturulmasına yönelik ihtiyacın neticesi olarak ortaya çıkmıştır.

Çalışmamızda kadın haklarının farklı yönleriyle geliştirilmesi ve korunmasına hizmet eden bu iki temel uluslararası belgeyi ana hatlarıyla ele alarak, Türkiye'nin hukuki ve fiili konumunu, bir başka deyişle kadınların insan hakları yönünden hangi noktada olduğunu değerlendirmeyi amaçlıyoruz.

5

Acar, s.49-50.

B. Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW)

Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW) 1979 yılında Birleşmiş Milletler'de kabul edilerek 1980'de yürürlüğe girmiş olup,⁶ Türkiye de bu Sözleşmeye taraf olmuştur.⁷ Bugün CEDAW 189 ülkenin taraf olduğu oldukça geniş katılımlı bir uluslararası belgedir.⁸

1. Sözleşmenin Amacı ve İçeriği

a) Amacı

Uzun yıllar boyunca kadının ağırlıklı olarak 'eş' ve 'anne' rollerine yüklenen vurgu, onun toplumdaki yerinin özel yaşam alanına hasretilmesine yol açmış; kadın bu yüzden mesleği, eğitimi ve benzer başkaca ölçütler çerçevesinde değerlendirilebileceği kamusal alanın dışında bırakılmıştır.⁹ İşte CEDAW kuramsal düzeyde neyin nasıl olması gerektiğini vurgulayan genel bir iyiniyet belgesi olmaktan öte, kadına karşı ayrımcılığın yaygın bir vakia olduğu gerçeğini açıkça kabul ede-

⁶ Sözleşmenin hazırlanışı, yürürlüğe girişi, uygulanmasının yerleştirilmesi ve yaygınlaştırılması açısından Mexico City, Kopenhag, Nairobi ve Pekin'de gerçekleştirilen Dünya Kadın Konferanslarının önemli rolü olmuştur. Sözleşmenin hazırlanışı ve yürürlüğe girişine ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Nazan Moroğlu, Kadınların İnsan Hakları Sözleşmesi, İstanbul 2009, s.5; yine bkz. Elizabeth Evatt, 'Finding A Voice for Women's Rights: The Early Days of CEDAW', *The George Washington International Law Review*, V.34, 2002-2003, s.516.

⁷ 11.6.1985 T, 3222 sayılı 'Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesinin Uygun Bulunduğuna Dair Kanun', 01.07.1985 T., 85/9722 s. Bakanlara Kurulu kararı ile onaylanmıştır. Sözleşme, (RG.14.11.1985 T., 18898 s.) Türkiye bakımından 19.01.1986 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

⁸ Bununla birlikte, CEDAW'ın öncesinde ve sonrasında gerçekleşen tüm olumlu gelişmelere karşın kadınların insan haklarının günümüzde artık sorunsuz ve üzerinde uluslararası düzlemde uzlaşma sağlanmış bir alan olduğunu söylemek ne yazık ki hala mümkün değildir. Kadınların insan haklarının temel insan haklarının ayrılmaz ve parçalanamaz bir bölümü olduğu yönündeki genel ve soyut benimsemenin, somut haklar açısından aynı ölçüde var olamadığı bir gerçektir. Nitekim CEDAW'a taraf devletlerce konulan çekinceler bunu doğrular niteliktedir. Bu hususta yadsınamaz bir diğer gerçek ise, taraf devletlerce konulan en önemli ve öze ilişkin çekincelerin çoğunun özel alanda (aile yaşamı, eşler arası ilişkiler, toplumsal roller gibi konularda) yoğunlaştığıdır (Acar, s.51). Yine bkz. Jo Lynn Southardt, 'Protection of Women's Human Rights Under The Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women', Pace University School of Law, *International Law Review*, V.VIII, 1996, s.15.

⁹ Southardt, s.14.

rek, böylesi cinsiyete dayalı bir ayrımı ortadan kaldırma talebinin somut bir ifadesi olarak ortaya çıkmıştır. Başka bir ifadeyle, Sözleşmenin çıkış noktası soyut bir eşitlik anlayışı değil, somut olarak ayrımcılıktır; bir başka deyişle, yasalarda ve yaşamda kadınlara karşı var olan ayrımcılıkların kaldırılmasıdır.¹⁰ Sözleşme, kadına yönelik gerçekleşen her türlü ayrımcılığın, yalnızca kadınlara zarar verici nitelikte değil, tüm bir toplumun gelişim sürecini sekteye uğraticı nitelikte olduğunu kabul etmektedir.¹¹

Kadın haklarının evrensel niteliği ve bu hakların 'birey olarak' her kadına tanınması gerekliliği CEDAW'da dile getirilen temel ilkelerdir. CEDAW'da özellikle altı çizilen husus, kadınların insan haklarının dünyanın her köşesinde, her toplumda/kültürde ve her kadın için aynı olduğu ve toplumsal konum, medeni hal gibi değişkenlerden bağımsız olarak her kadın için aynı şekilde tanınması gerekliliğidir. Kadınlara yönelik ayrımcılığın bütün toplumlarda var olduğu gerçeğinden hareket eden Sözleşme, bu tür uygulamaların bütünüyle ortadan kaldırılması gereğinin koşulsuz olarak kabul edilmesini öngörür. Sözleşmeye taraf olan devletler kadınların insan haklarının var olmasını, yaşama geçirilmesini geciktiren ya da engelleyen toplumsal, ekonomik, politik veya kültürel her türlü olumsuz koşul veya etkinin yok edilmesi gerektiğini kabul etmektedir. Bu çerçevede, farklı kültürel anlayış ve uygulamaların kadınların evrensel insan haklarının gerçekleştirilmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına engel oluşturur şekilde bahane edilmesi kabul edilemez. Zira kadınların insan haklarının ihlali niteliği taşıyan hiçbir inanç, düzenleme ya da uygulama kültürel görecelilik adı altında savunulamaz.¹²

¹⁰ Moroğlu, s.17. Bkz. Dubravka Simonovic, 'Global and Regional Standarts on Violence Against Women: The Evolution and Synergy of the CEDAW and Istanbul Conventions', *Human Rights Quarterly*, V.36, 2014, s.591.

¹¹ Southardt, s.25.

¹² Kadın erkek eşitliğinin sağlanması ve kadınlara karşı ayrımcılığın yok edilmesi ilkelerinin yalnızca kamusal alanda değil, özel alanda da gerçekleştirilmesi -bu ilkelerin aile ve evlilik ilişkileri bağlamında da geçerli olması, CEDAW'da geniş şekilde dile getirilen bir başka olmazsa olmaz uluslararası standarttır. Bkz. Southardt, s.25; Feride Acar, 'Türkiye'de Kadınların İnsan Hakları: Uluslararası Standartlar, Hukuk ve Sivil Toplum', *Kadın Hakları Uluslararası Hukuk ve Uygulama*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, (2.Baskı), İstanbul 2010, s.17.

CEDAW, kadınlar için özel bir insan hakları sözleşmesi niteliğinde olup, kadınların yaşamın her alanında -siyasi, ekonomik, kültürel, sosyal ve özel yaşam olmak üzere- eşit haklara sahip olması toplumsal cinsiyet eşitliğinin yaşama geçirilmesi, kadınların kalkınmaya katkısının sağlanması, tam eşitliğin gerçekleştirilmesi için geleneksel kalıpların değiştirilmesi ve bu yönde toplumsal bakış açısının geliştirilmesi bakımından yol gösterici kuralları içeren temel hukuki dayanaktır.^{13 14} Üç temel stratejinin kombinasyonu ile yasalarda ve yaşamda kadınlara karşı var olan ayrımcılıkların yok edilmesi hedeflenmektedir: Bireysel haklar yönünden gözetilen bir strateji olarak ayrımcılık yasağı ilkesi; toplumsal destek yönünden gözetilen bir strateji olarak kadınların toplumda *de facto* konumlarının iyileştirilmesi; yapısal değişim ve gelişim yönünden bir strateji olarak toplumsal cinsiyete dair basmakalıp tutum ve kültürel uygulamaların ortadan kaldırılması.¹⁵

b) İçeriği

Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesinin

¹³ Birleşmiş Milletler'in kuruluş ilkeleri olan eşitlik, kalkınma ve barış'ın kadınların erkeklerle her alanda eşit şartlarda katkılarıyla mümkün olabileceği inancıyla gerçekleştirilen çalışmaların sonucunda hazırlanan, kabul edilen ve bu açıdan taraf devletleri uygulamakla yükümlü kılan Sözleşmenin hareket noktası gerek hukuki düzlemde gerekse yaşamda kadınlara karşı var olan ayrımcılıkların kaldırılmasıdır (Moroğlu, s.17).

¹⁴ Sözleşmenin kapsama alanı oldukça geniş tutulmuş olup, sözleşme insan ilişkilerinin var olduğu hemen her alana dokunmaktadır. Tam eşitliğin sağlanması, kadınların toplumdaki *de facto* konumlarının geliştirilmesi ve cinsiyet ayrımcılığıyla mücadele edilmesi, Sözleşmenin -birbirinden ayıramayacak ya da birbirine nazaran sınıflandırılmayacak nitelikte- 'kadınlara karşı var olan ayrımcılıkların kaldırılması'na hizmet etmeye yönelik amaçlarıdır. Bkz. Rikki Holtmaat/Christa Tobler, 'CEDAW and The European Union's Policy in The Field of Combating Gender Discrimination', *Maastricht Journal of European and Comparative Law*, V.12, I.4, s. 404 vd.

¹⁵ Holtmaat/Tobler, s.404 vd. Bu yönde toplumsal-kültürel kalıp ve uygulamalara, ders kitaplarında yapılan stereotip toplumsal cinsiyet kalıplarına dayalı vurgular; kadın bedeni üzerinde toplumsal değer yargılarına dayalı olarak yapılan her türlü uygulama (bekaret kontrolü, dayak, evlilik içi tecavüz, genital sakatlanma, gebelik ya da doğuma zorlama), yine çok eşlilik veya mirastan eşitsiz pay alma, tek taraflı boşanma gibi dini ya da kültürel değerlerce meşrulaştırılan uygulamalar örnek verilebilir. CEDAW'a taraf devletler cinsiyete dayalı ayrımcılığı yok etmeyi taahhüt ettikleri oranda bu tür örf adet ve davranışları yasalar ve uygulamalar aracılığı ile yok etme yükümlülüğünü de üstlenmiş bulunmaktadır (Acar, s.57).

ilk maddesinde 'kadınlara karşı ayırım' kavramı ayrıntılı ve geniş şekilde tanımlanmış; diğer maddelerinde ise her türlü ayrımcılığın kaldırılmasını sağlamak üzere yasalarda ve uygulamada eşitlik hedefine ulaşıncaya kadar taraf devletlere kararlı bir eşitlik politikası izlemele-ri önerilmiştir.¹⁶ CEDAW, kadınların insan haklarının uluslararası düzeyde korunmasına ilişkin belgeler arasında ayrımcılık sorununu hususi biçimde ele alan temel sözleşmedir.¹⁷ Sözleşme ile bu ayrımcılığın kaldırılması için siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel olmak üzere bütün alanlarda kadının tam gelişmesini ve ilerlemesini sağlamak, insan hakları ve temel özgürlüklerden erkeklerle eşit olarak yararlanmalarını ve bu hakları fırsat eşitliği çerçevesinde kullanmalarını güvence altına almak hedeflenmiştir. Bu hedefe yönelik olarak da, Sözleşme ile taraf devletler başta temel yasaları olmak üzere, tüm hukuki düzenlemele-lerinde gerekli değişiklikleri yapmak ve kadın haklarının korunmasına yönelik kurum ve kuruluşlar oluşturmak konusunda yükümlü kılınmışlardır. Ayrıca Sözleşmede kadın erkek eşitliğini *de facto* sağlamak ve eşitliğin yerleştirilmesini hızlandırmak amacıyla uygulamada taraf devletlerce *geçici ve özel önlemler* alınması gerektiği; bunun Sözleşmede belirtilen türden bir ayırım olarak düşünülmeceği kabul edilmiştir. Bu düzenlemeyle gözetilen amaç, yalnızca yasal eşitliğin sağlanması ile sınırlı kalınmaması, eşit hakların *kullanılabilmesine* olanak vermek üzere *fırsat eşitliği politikalarının* uygulanmasıdır. Bunu sağlamanın yolu ise, kadınların eşitlikten uzak bir konumda olmalarına yol açan tarih boyunca süregelen adaletsizlikleri ortadan kaldırıncaya değin olumlu ayrımcılık politikaları uygulanmasından geçmektedir.¹⁸

CEDAW, kadın ve erkeği kalıplaşmış rollerinden sıyırmak, erkeğin üstünlüğüne dayalı önyargıların ve kadının medeni durumu-

¹⁶ Sözleşmenin özü/esası, taraf devletlerin kadın erkek eşitliğini şeklen kabul etmelerinden ibaret olmayıp, eşitliğin uygulamada yaşama geçmesini sağlamaktır (Simonovic, s.592-593).

¹⁷ CEDAW'ın yanısıra, aynı konudaki Bildiri, Sözleşme'nin etkin biçimde uygulanmasına hizmet edecek nitelikteki başvuru yollarını düzenleyen İhtiyari Protokol, Sözleşme hükümlerinin yorumlanmasına ışık tutacak olan maddi hükümlere ilişkin açıklamalar ve CEDAW Komitesi'nin 25 no'lu Genel Tavsiyesi'nin de temel nitelikli belgeler arasında özellikle anılması gerekir (Bkz. Bertil Emrah Oder, 'Kadınların İnsan Haklarının Uluslararası Düzeyde Korunması', Kadın Hakları Uluslararası Hukuk ve Uygulama, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, (2.Baskı), İstanbul 2010, s.24).

¹⁸ Simonovic, s.593.

nun yarattığı ayrımcılığa yol açan durum ve engellerin kaldırılması amacıyla düzenlemeler getirmiştir. Sözleşmenin uygulanmasına dair gelişmeleri izlemekle görevli olmak üzere 'Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Kaldırılması Komitesi' kurulmuştur. Sözleşmenin taraf devletlerce yaşama geçirilmesinin etkin olarak denetlenmesi amacıyla hazırlanan ve Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda kabul edilerek 2000 yılında yürürlüğe giren Sözleşmeye Ek İhtiyari Protokol¹⁹ gereğince de Komite'nin aynı zamanda bir denetim mekanizması olarak işlev görmesi kabul edilmiştir.

2. Türkiye'nin Sözleşmeye Taraf Olması

Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW) 19 Ocak 1986 tarihinde Türkiye'de hem uluslararası hukuk hem de iç hukuk bakımından yürürlüğe girmiş bulunmaktadır.

Sözleşme en geniş katılımlı ancak aynı zamanda da en fazla çekince konulmuş uluslararası belgelerin başında gelmektedir. Türkiye de dahil olmak üzere birçok taraf devlet Sözleşmeyi çekince koyarak onaylamış bulunmaktadır.²⁰ Ülkemiz, Sözleşmeye katılması sırasında Medeni Kanun'un evlilik ve aile ilişkilerini düzenleyen bazı hükümleri ile çeliştiği gerekçesiyle Sözleşmenin 15/2-4; 16/1-c, d, f, g maddelerine ve uluslararası tahkim konusunda 29/1. maddesine çekince koymuş ve 9/1 maddesine Türk Vatandaşlık Kanunu ile bağdaşmadığı için beyanda bulunmuştur. Ancak daha sonra BM Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Kaldırılması Komitesine sunduğu raporlarda ve Pekin 4. Dünya Kadın Konferansı'ndaki taahhütlerine uygun şekilde; Türk Medeni Kanunu tasarısında kadın erkek eşitliğinin büyük ölçüde sağlanmış olmasıyla çekincelerin kaldırılması için uygun bir ortam oluşmuş, Sözleşmenin 15 ve 16. maddesinin anılan bentlerine ilişkin konulmuş çekinceler kaldırılmıştır. Türk Vatandaşlık Kanunu'nda yapılan deği-

¹⁹ İhtiyari Protokol, bir hukuki koruma aracı olarak CEDAW'ın elini güçlendirmiştir. İhtiyari Protokol'ün yürürlüğe girmesiyle, Sözleşmede düzenlenen/koruma altına alınan bir hakkı ihlal edilen kadınlar bireysel (veya grup halinde) Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Kaldırılması Komitesi'ne başvurabilir duruma gelmişlerdir. Bkz. Simonovic, s.594; İhtiyari Protokol hakkında bilgi için bkz. Moroğlu, s.54 vd.

²⁰ Burada belirtmek gerekir ki, demokrasinin tam yerleşmiş olduğu, kadın erkek eşitliğinin önemli ölçüde yaşama geçirildiği birçok ülkede Sözleşme çekince konulmaksızın onaylanmıştır.

şiklikler nedeniyle Sözleşmenin 9. maddesine yönelik yapılan beyan da 29.01.2008 itibarıyla kaldırılmıştır. Türkiye'nin Sözleşmenin 29. maddesine ilişkin çekincesi ise devam etmektedir.²¹

Sözleşmenin ülkemizde yürürlüğe girmesinden itibaren, kadın erkek eşitliğine yönelik özel politikalar oluşturulmasına hız verildiği, ulusal mekanizmaların kurulduğu, akademik alanda konuya ilişkin araştırmaların arttığı, kadın kuruluşlarının işbirliği yaparak daha etkili baskı grupları oluşturduğu gözlenmiştir. Temel kanunlarda kadın erkek eşitliğine aykırı hükümler değiştirilmiş, kadının güçlendirilmesine yönelik yeni düzenlemeler öngörülmüştür. Eşit hakların yaşama geçirilmesini destekleyecek kurumsal yapılanmalar giderek gelişim göstermiş, konuya toplumsal bakışta ciddi ilerlemeler kaydedilmiş, CEDAW bu anlamda itici bir güç olmuştur.

C. İstanbul Sözleşmesi

Kadına karşı toplumsal cinsiyet ayrımcılığının gelmiş olduğu son nokta kadına yönelik şiddet olaylarında kendini göstermektedir. Kadınlara yapılan saldırılar temelinde zihniyet sorununa dayanır ve erkeklerin kadınlarla eşit olmadıkları ve hatta kadınlardan üstün oldukları algısından kaynaklanır.

Kadına yönelik bu sıkıntılı bakış açısını farkederek uluslararası çerçevede bu konuya ilk temas eden belgelerden biri 'Nairobi Stratejileri'dir. Konuya yönelik diğer önemli belgeler arasında 'Kadınlara Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Birleşmiş Milletler Bildirgesi' ve 'Kadınlara Yönelik Şiddetin Önlenmesi, Cezalandırılması ve Ortadan Kaldırılmasına Dair Amerikan Devletleri Sözleşmesi' (Belem do Para) sayılabilir. Kadınlara yönelik şiddetle ilgili bugüne kadar gerek uluslararası gerekse bölgesel pek çok çalışma yürütülmüş, belirli ilkeler ortaya konulmuş ve uygulamaya dair belirli adımlar atılmışsa da İstanbul Sözleşmesi'ne kadar alınan bu önlemler-uluslararası raporlar da gözönünde bulundurulduğunda- maalesef

²¹ https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-8&chapter=4&lang=en#EndDec (erişim tarihi: 12.04.2017); Türkiye, Sözleşmenin uluslararası tahkimle ilgili 29/1.maddesine yargı bağımsızlığını zedeleyeceği düşüncesiyle çekince koymuştur. Bu konudaki eleştiriler için bkz. Moroğlu, s.33.

yetersiz kalmıştır. Bu sebeple kadına yönelik şiddete ve aile içi şiddete özgülünmüş, daha ayrıntılı ve koruma düzeyi açısından daha üst düzeyde yer alan bir belgeye ihtiyaç duyulmuştur.²² Başka bir deyişle, Devletlerin bu konuya ilişkin daha somut önlemler almaya zorlanması, kadının toplumdaki yeri ve toplumsal cinsiyet rolleri ile ilgili daha üst bir bilinç oluşturulması için yeni bir belge hazırlanması zorunlu hale gelmiştir. İşte İstanbul Sözleşmesi (Kadına Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi/ Convention on Preventing and Combating Violence Against Women and Domestic Violence) bu ihtiyacın neticesinde ortaya çıkmıştır.

1. Sözleşmenin Amacı ve İçeriği

a. Amacı

İstanbul Sözleşmesi'nin amaçları (md.1) kadınları her türlü şiddete karşı korumak, kadına karşı şiddeti ve ev içi şiddeti önlemek, kovuşturmak ve ortadan kaldırmaktır. 'Her türlü şiddet' ifadesiyle, yalnızca fiziksel şiddete karşı değil, ayrıca psikolojik, ekonomik, sosyal ve cinsel şiddet gibi diğer şiddet türlerine karşı da taraf devletlere yükümlülükler getirilmiştir. Bunun yanında ikinci bir amaç olarak, her türlü ayrımcılığın önlenmesi için çalışılarak, kadınları güçlendirme ve kadın erkek eşitliğini yaygınlaştırma vurgusu yapılmıştır. Böylelikle CEDAW'ın daha ilk maddesinde ele aldığı ayrımcılık yasağının diğer uluslararası belgelerde de düzenlendiği görülmektedir. Kadınları güçlendirme yolu ile kadınlarla erkekler arasındaki fiili eşitliği sağlamak; ev içi şiddetin tüm mağdurlarının ve kadına yönelik şiddet mağdurlarının korunması ve bunlara yardım edilmesi için kapsamlı politika ve önlemler geliştirmek; kadına yönelik şiddeti ve ev içi şiddeti ortadan kaldırma amacıyla uluslararası işbirliğini yaygınlaştırmak; kadına yönelik şiddet ve ev içi şiddetin ortadan kaldırılması için bütüncül bir yaklaşımın benimsenmesi maksadıyla kuruluşların ve kolluk kuvvetleri birimlerinin birbirleriyle etkili bir biçimde işbirliği yapmalarına

²² Bkz. Sara De Vido, 'The Ratification of The Council of Europe İstanbul Convention by the EU: A Step Forward in the Protection of Women From Violence in The European Legal System', *European Journal of Legal Studies*, V.9, N.2, 2016-2017, s.74 vd.

destek ve yardım sağlamak İstanbul Sözleşmesi'nin diğer amaçları arasında sayılmaktadır. Tüm bu amaçların taraflar tarafından etkin bir şekilde gerçekleştirilebilmesini sağlamaya yönelik olarak Sözleşmede ayrıca spesifik bir izleme mekanizması oluşturulmuştur.²³

b. İçeriği

İstanbul Sözleşmesi, daha önce kabul edilmiş kadınlara yönelik ayrımcılık ve şiddetle ilgili uluslararası standartları, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve BM Kadınlara Yönelik Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi'nin içtihatlarını, öğretilerdeki görüşlerin yanısıra en iyi ülke uygulamalarını da kodifiye etmiştir.²⁴

İstanbul Sözleşmesi'nin en önemli özelliği, biyolojik veya hukuki, ailevi bağ aranmaksızın ev içi şiddetin (örneğin eski veya mevcut eşler, evlilik dışı partnerler, birlikte ikamet edilen aile fertleri, akrabalar veya birlikte ikamet edilen başkaları tarafından yöneltilen şiddetin) ve kadınlara yönelik her türlü şiddetin önlenmesi ve bunlarla mücadeleyle ilişkin standartlar öngören ve Avrupa ülkelerini hukuki olarak bağlayan ilk belge olmasıdır.²⁵ Dolayısıyla hem kadınlara yönelik şiddet hem de ev içi şiddetle mücadele Sözleşme kapsamı içinde kabul edilmektedir.

Sözleşme, kadınlar ve erkekler arasında hukuki ve fiili eşitliğin gerçekleştirilmesinin kadına yönelik şiddeti önlemede anahtar bir unsur olduğunu benimsemekte, kadınlara yönelik ayrımcılığı yasaklamaktadır. Sözleşme gerek özel alandaki gerekse kamusal alandaki şiddeti yasaklamaktadır. Şöyle ki, 'kadına yönelik şiddet'ten anlaşılması gereken, ister kamusal ister özel yaşamda gerçekleşsin, toplumsal cinsiyete dayalı tüm şiddet eylemleridir (md.3/a). Sözleşme ile taraf dev-

²³ İstanbul Sözleşmesi kadınlara yönelik şiddet ve aile içi şiddetle mücadele konusunda uzman ve Sözleşmenin taraflarca uygulanmasını izleyecek olan bir grup oluşturulmasını uygun görmüştür. Bu izleme mekanizması 'GREVIO' (The Group of Experts on Action Against Violence Against Women and Domestic Violence) olarak anılmaktadır. Konu hakkında ayrıntılı olarak bkz. Müge Demirkır Ünlü, Kadına Yönelik Şiddet ve Aile-İçi Şiddet (İstanbul Sözleşmesi'nin Ulusal Hukuk Açısından Değerlendirilmesi), İstanbul 2012, s.141 vd; De Vido, s.78-79.

²⁴ Konu hakkında bilgi için bkz. Kadriye Bakırcı, 'İstanbul Sözleşmesi', *Ankara Barosu Dergisi*, 2015/4, s.133 vd.

²⁵ Bakırcı, s.134.

letler gerek kamusal gerekse özel alanda tüm bireylerin özellikle de kadınların şiddete maruz kalmaksızın yaşama hakkını sağlamak ve korumak için gerekli olan hukuki ve diğer önlemleri almayı taahhüt etmektedirler (md.4/1). Böylelikle Sözleşme, yalnızca ev içindeki (genellikle eş veya partnerler ya da ebeveyn ve çocuklar gibi farklı kuşaklar arasında meydana gelen) kadınlara yönelik şiddeti değil, aynı zamanda kamusal alandaki (örneğin aynı evi paylaşmasa bile eski eşin veya partnerin kamusal alanda yönelttiği) şiddeti, işyerleri, okullar, karakollar, hapishaneler vb. kurumlardaki kadınlara yönelik şiddeti de yasaklamaktadır.²⁶

2. Türkiye'nin Sözleşmeye Taraf Olması

11 Mayıs 2011 tarihinde İstanbul'da imzaya açılan Kadınlara Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadele Hakkındaki Avrupa Konseyi Sözleşmesi (İstanbul Sözleşmesi), 1 Ağustos 2014 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Özel olarak kadınlara ve kız çocuklarına yönelik şiddet ve ev içi şiddeti hedef alan ilk Avrupa sözleşmesi olma niteliğini taşıyan Sözleşme, bugüne kadar Türkiye dahil Avrupa Konseyi üyesi 23 ülke tarafından onaylanmıştır. Türkiye, Sözleşme'yi imzaya açıldığı 11 Mayıs 2011 tarihinde imzalamış; 14 Mart 2012 tarihinde onaylamış; Sözleşme 1 Ağustos 2014 itibarıyla ülkemizde yürürlüğe girmiştir.

Sözleşmenin içerdiği ayrıntılı düzenlemeler Avrupa Konseyi nezdinde kadına yönelik şiddet sorununun ne derece ciddi olduğunun ve kadına yönelik şiddetle mücadelenin öneminin kabul edildiğinin bir göstergesidir.

Anayasa m. 90/5 uyarınca, İstanbul Sözleşmesi kanun hükmündedir. Bunun hakkında, Anayasa'ya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesi'ne başvurulamaz. İstanbul Sözleşmesi ile kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyumsuzluklarda, İstanbul Sözleşmesi hükümleri esas alınır. Anayasa'nın 11. maddesi uyarınca, İstanbul Sözleşmesi hükümleri, yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını ve diğer kuruluş ve kişileri bağlayan temel hukuk kurallarıdır.

²⁶ Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Bakırcı, s.135.

III. TÜRKİYE'NİN KONUMU

Türkiye'de kadınlar hukuk dünyasını çevreleyen yazılı kurallar ile sivil toplum ilişkilerini düzenleyen kültürel değerler arasında sıkışıp kalmıştır. Ülkemizde kadın rolleri, kadın-erkek eşitliği ve kadınların insan haklarına ilişkin gerçeklik, bir yandan uluslararası standartlara oldukça yaklaşan, hayli gelişmiş bir düzeye gelindiğini gösterirken, diğer yandan çağdaş uygar toplumlarda asla kabul görmeyecek bazı ayrımcılık örneklerini ve hak ihlali niteliği taşıyan uygulamaları yaygın biçimde içermektedir. Dolayısıyla, ülkemizde kadınların durumu dünyada benzerine kolay rastlanmayan bir tezatlar tablosudur.²⁷

Son yıllarda gerçekleştirilen pek çok yasal reformla kadın erkek eşitliği ve kadının insan haklarının gelişimi konularında önemli adımlar atılmış olmakla birlikte; bu yasal düzenlemelerin gerçek hayatta karşılık bulamadığı, başta kadınlara karşı şiddet olmak üzere, istihdamdan siyasete birçok alanda gerçek anlamda kadın erkek eşitliğinin sağlanmasından çok uzakta olduğu görülmektedir. Anılan temel uluslararası sözleşmelerin ve diğer uluslararası konferans ve düzenlemelerin de etkisiyle, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda ve yakın geçmişte oldukça ilerici ve uluslararası standartlara uygun düzenlemeler yapılmıştır. Ancak ülkemizde erkek egemen toplumsal yapının bazı yansımalarının bu olumlu değişiklik ve dönüşümlerden çok da etkilenmeden devam ettiği bilinen bir gerçektir. Türkiye'de hala kadın erkek eşitliği ve kadınların insan hakları söz konusu olduğunda, de jure ve de facto konular arasında çok büyük farklılıklar mevcuttur.²⁸

Günümüzde Türkiye'de esasen CEDAW'ın esas aldığı temel ilkelere oldukça uyumlu ve uygun bir yasal çerçeveden söz etmek mümkündür. Yakın geçmişte kadınların insan haklarına ilişkin olarak çok ciddi ilerlemeler gerçekleşmiş, bu yönde olumlu yasal reformlara imza atılmıştır. Bu reformların içinde en dikkat çeken, 2004'de Anayasanın 10. maddesinde yapılan değişikliktir: Bu değişiklikle, maddeye kadın

²⁷ Örneğin; ülkemiz üniversitelerinde her dört profesörden biri kadınken, yaklaşık her dört kadınımdan biri hala okuma- yazma bilmemektedir. Yine hukuk, tıp alanlarında çalışan, akademik kariyer yapan kadınların oranı %40'lara yaklaşırken, ülkede işgücüne katılan tüm kadınların %39'u 'ücretsiz aile işçisi' konumundadır ve kentlerde çalışan kadın oranı (%19,9) hiçbir Batı toplumu ile kıyaslanamayacak kadar düşüktür. Bkz. Acar (Türkiye), s.14.

²⁸ Acar (Türkiye), s.15.

ve erkeğin eşit haklara sahip olduğu ve Devletin bu eşitliğin yaşama geçirilmesini sağlamakla yükümlü olduğu kuralı eklenmiştir. Yine farklı alanlarda, daha eşitlikçi ve kadınlarının insan haklarının daha iyi korunmasına hizmet etmeye yönelik düzenlemelere yer verildiği görülmektedir.²⁹ Bu düzenleme ve değişikliklerden bazılarına değinmek gerekirse: Örneğin, 1990 yılında Medeni Kanun'da kadının çalışmasını kocanın iznine bağlayan 159. madde eşitlik ilkesine aykırılık gerekçesiyle Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir (Karar tarihi: 29.11.1990, S:1990/31). 1997'de zorunlu temel eğitim beş yıldan sekiz yıla çıkarılmış; kız çocuklarının daha uzun süre okula devamı ve eğitimi 'Baba Beni Okula Gönder' gibi kampanyalarla desteklenmiş, bu konuda toplum bilinçlendirilmeye çalışılmıştır. 1997'de Medeni Kanun'da yapılan değişiklikle evli kadına kocasının soyadıyla birlikte önceki soyadını da taşıma hakkı verilmiş (RG.22.05.1997); günümüzde ise bu durum uygulamada bir adım daha ileriye taşınarak, evli kadınlara aile mahkemelerinde dava açarak yalnızca bekarlık soyadlarını kullanabilmenin yolu açılmıştır.³⁰ 1998'de yürürlüğe girmiş 'Ailenin Korunmasına Dair Kanun' aile içi şiddet suç olarak tanımlayarak, aile içi şiddete uğrayan kişilerin korunmasına ve şiddet uygulayanın evden uzaklaştırılmasına ilişkin koruyucu hükümler getirmiştir. 2002 yılında yürürlüğe giren Türk Medeni Kanunu'na bakıldığında ise, kadın erkek eşitliğinin kamusal alanda olduğu kadar özel alanda da, çağdaş uluslararası kıstaslara uygun biçimde tanımlanmasına yasal temel oluşturan bir anlayışın sergilendiği görülmektedir. Öncelikle ailenin reisinin koca olduğu hükmü kaldırılmış, evlilik birliğinde eşlerin eşit haklara sahip olmaları ilkesine uygun kurallar getirilmiştir. Buna bağlı olarak, ikametgah seçimi yahut çocuklara ilişkin konularda söz hakkı gibi eşler arası eşitsizlik içeren hükümlere artık Türk Medeni Kanunu'nda yer verilmemesi ve yasal mal rejiminin evlilik içinde edinilen malların boşanma durumunda hakkaniyetli paylaşımı çerçeve-

²⁹ Konu hakkında ayrıntılı olarak bkz. Moroğlu, s.34 vd.

³⁰ Y.HGK, 30.09.2015, E. 2014/2-889, K. 2015/2011: "Kızlık soyismini kullanmak istemek için haklı bir gerekçenin bulunmasına ihtiyaç bulunmamaktadır. Bu hak AİHS 8 ve Anayasanın 17. maddeleri kapsamında bir insan hakkıdır ve cinsiyete dayalı olarak bir ayrıma tabi tutulmaksızın erkek ve kadın arasında eşit şekilde uygulanmalıdır. Aksi durum AİHS'nin 14. maddesine aykırılık teşkil edecektir." (Karar için bkz. Kazancı Bilişim İçtihat Bankası, <http://emsal.yargitay.gov.tr> (12.04.2017).

sinde düzenlenmesi, eşler arası eşitliğe, kadının ev içi emeğini 'değer' olarak dikkate alan bir anlayışla yaklaşıldığını göstermektedir. 2003 yılında yapılan İş Kanunu değişikliği ile 'eşit davranma' ilkesi kabul edilmiş; işyerinde cinsiyete dayalı ayrımcılık yasaklanmış, hamilelik ve doğum nedeniyle işten çıkarma gibi çalışma hayatında sık rastlanabilen kadın hakları ihlallerini önlemeye yönelik bazı düzenlemeler getirilmiştir. 2005 yılında Yeni Türk Ceza Kanunu'nun kabulüyle kadın birey olarak kabul edilmiştir; cinsel suçların toplumsal düzen ve genel ahlaka karşı suçlar olmaktan çıkarılıp, kişiye karşı işlenen suçlar olarak kabul edilmesi kadınlar açısından önemli farklar yaratacak bir bakış açısı değişikliğine işaret etmiştir.

Temel kanunlar açısından ana hatlarıyla değinilen bu değişiklikler ve son yıllarda diğer pek çok yasada görülen benzer örnekler, uluslararası hukuk düzenlemeleriyle uyumlu ve çağdaş uluslararası standartlara uygun değişikliklerdir. Ne var ki, Türkiye'de yasal reformlarla gelişen hukuki çerçevenin kadınların insan haklarının korunup geliştirilmesi açısından mükemmel ya da eksiksiz, hatta yeterli uygulamaları beraberinde getirdiğini söylemek mümkün değildir. CEDAW'ın kabulü şüphesiz hukuki çerçevenin kadınların insan hakları lehine geliştirilmesinde gerçek anlamda itici bir güç olmuştur. Ancak hukuki çerçevenin uygulamada gerçek anlamda yaşam bulması, ataerkil değer yargıları ve uygulamaların süratle yok edildiği bir kültürel dönüşüme ihtiyaç göstermektedir. CEDAW çerçevesinde belirlenen çağdaş uluslararası standartların ülkemizin kadınlarının 'gerçekten' kullanabildikleri hakları tanımlar hale gelmesinde, toplumumuzda çağdaş cinsiyet eşitliği ilkesinin yerleşmesinde başta siyasi iradenin bu yöndeki çabası, yine sivil toplum ve yargı sisteminin katkısı ve denetimi önemlidir. Kadın kuruluşları, barolar, meslek odaları, toplumsal cinsiyet eşitliği için hareket eden platform ve oluşumlar gibi sivil toplum kuruluşlarının katkısı olmaksızın uluslararası standartların toplumun kamusal bilincine taşınması mümkün değildir. Ayrıca yargı sisteminde yer alan kişilerin (hakim, savcı, avukatlar) başta CEDAW ve İstanbul Sözleşmesi olmak üzere uluslararası standartlar konusunda tam bilgi sahibi olmaları, yasal kural ve süreçleri bu tür uluslararası düzenlemeler ışığında yorumlayıp uygulamaları olmazsa olmaz bir gerekliliktir. Zira kadınların insan haklarına iliş-

kin yasal düzenlemelerin, bu düzenlemeleri fiilen uygulama yetkisi olanlar tarafından iyi anlaşılıp benimsenmesi, anılan düzenlemelerin kağıtta kalmaması, gerçek kadınların gerçek yaşamlarına dokunabilmesi açısından zorunludur.³¹

Toplumsal cinsiyet ayrımcılığının ciddi bir yansıması olarak karşılaştığımız kadına karşı şiddetin üstesinden gelebilmek için de yukarıda değindiğimiz hususlar geçerlidir. Esasen sadece Türkiye’de değil, tüm dünyada hukuk sistemleri başlangıçta ‘özel alan’ anlayışıyla aile içi müdahalelerden kaçınmış;³² fakat zaman içinde sivil toplum örgütlerinin mücadeleleri sonucunda kadının evlilik içindeki haklarının ve statüsünün de eşit olarak korunması için gerekli düzenlemeleri yapmak zorunda kalmışlardır. Özel alan anlayışına dayalı hukuk kuralları, toplumun genel değer yargıları kadına yönelik şiddetin sürmesinin ve hatta artmasının başlıca sebepleri olmuştur. Ancak kadın hareketlerinin olağanüstü kararlılıkla yürüttüğü mücadeleler bu yaklaşımın ve hukukun bu konuda rolünün tartışılmasını sağlamış; uluslararası belgelerin de etkisiyle iç hukuk düzenlemelerinde pek çok değişiklik yapılmıştır. Ancak Türk Medeni Kanunu, Türk Ceza Kanunu, Aile Mahkemeleri Kanunu, (6284 sayılı) Ailenin Korunmasına ve Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun, Denetimli Serbestlik ve Yardım Merkezleri ile Koruma Kurulları Kanunu, Çocuk ve Kadınlara Yönelik Şiddet Hareketleriyle Töre ve Namus Cinayetlerinin Önlenmesi İçin Alınacak Tedbirler Hakkında Başbakanlık Genelgesi(2006/7) gibi düzenlemelere rağmen sorunun çözüme kavuşturulmasında önemli ve ciddi mesafeler katedildiğini söyleyebilmek mümkün değildir.³³

³¹ Bkz. Acar (Türkiye), s.21.

³² Kadına yönelik şiddetin insan haklarıyla ilgisinin kurulmasında toplumsal cinsiyet perspektifi önem arz etmektedir. Bu nedenle, kadına yönelik şiddetin toplumsal cinsiyet şiddeti çerçevesinde ele alınıp değerlendirilmesi gerekir ki, bu şiddet kadına kadın olduğu için yönelen veya kadınları orantısız şekilde etkileyen şiddettir. Esasen, devletin kamusal alan ve özel alan ayrımı nedeniyle özel alana karışmamasının sonucu olarak en fazla ortaya çıkan insan hakkı ihlalinin kadına yönelik şiddet olduğunu belirtmek gerekir (Konuya ilişkin bkz. Uygur/Çağlar Gürgey, s.34, 43 ve 45).

³³ Şiddetin çeşitli türlerini ele alarak bakıldığında, Türkiye’de şiddet yaşayan kadın oranının ortalama % 40 gibi görünmekle birlikte, görünmeyen- gizli yaşanan şiddetle bu oranın % 50’lere kadar çıktığı belirtilmektedir. Bu konuda kapsamlı bir proje çalışması için bkz. Kadın Hakları İnsan Hakları Projesi, Kamer Vakfı,

Türkiye, yukarıda değindiğimiz üzere, 1985 yılında kadın haklarının tanınması ve toplumsal cinsiyet ayrımcılığının kaldırılmasına ilişkin CEDAW'ı imzalamış; kadınlara karşı ayrımcı nitelik taşıyan hukuksal düzenlemeleri kaldırma, kadın erkek eşitliğini hayata geçirme sözü vermiştir. Son olarak, kadına karşı şiddet ve ev içi şiddet konusunda spesifik ve ayrıntılı düzenlemeler içeren 'Kadınlara Karşı Şiddet ve Ev İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Sözleşmesi (İstanbul Sözleşmesi)'ni 14 Mart 2012'de onaylamış, bu Sözleşme 1 Ağustos 2014'de yürürlüğe girmiştir. Sözleşmenin bağlayıcı niteliği olup, spesifik olarak kadına karşı şiddet ve ev içi şiddet konusunda yaptırım gücü olan ilk Sözleşme niteliğini taşımaktadır. Sözleşmenin diğer bir önemli yönü, geleneklerin kadına yönelik şiddetle ilgili meşrulaştırıcı etkilerini ortadan kaldırmaya hizmet etmesidir.³⁴ Türkiye anılan Sözleşmenin ilk imzacılarından olmakla övünmekle birlikte, bu sözleşmede ve yine taraf olduğu CEDAW ve BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşmede, hakkında doğrudan/dolaylı koruyucu düzenlemeler getirilen örneğin evlilik içi tecavüz, zorla evlendirme ve erken evlilikler, çocuğa yönelik şiddet, ensest gibi konuları henüz yeterli hukuki korumaya kavuşturamamıştır. Ülkemizde yaygın biçimde ortaya çıkan bu tür ve kadına karşı şiddete ilişkin diğer sorunların çözümü için gerekli ve yeterli hukuki önlemler mevcut değildir; var olan düzenlemeler de çok yetersizdir.³⁵ Ataerkil yapıdan, geleneklerden, önyargılardan, ailelerin sosyal ve ekonomik durumlarından kaynaklanan bu tür sorunların çözümü amacıyla ortaya konulacak hukuki önlemlerin sorunların çok yönlü yapısı nedeniyle tek başına yeterli olamayacağı da ortadadır. Demek ki, asıl önemli olan geleneksel rollerden sıyrılıp, zihniyeti değiştirebilmek ve geliştirebilmektir.

Ankara 2016, s.6 vd.

Avrupa Birliği bünyesinde de -ülkemizdeki durum ile kıyaslanamaz ise de- durumun çok iç açıcı olduğu söylenemez. Temel İnsan Haklarına ilişkin Avrupa Ajansı tarafından hazırlanan bir rapora göre, kadınların % 33'ünün 15 yaşından itibaren fiziksel ya da cinsel şiddete maruz kaldığı belirtilmiştir ki; bu istatistiksel verilerin de fiili duruma göre düşük olma oranının çok muhtemel olduğu, kapılar ardında kalıp rapor edilmeyen çok şiddet vakası olabileceği belirtilmektedir (De Vido, s.71).

³⁴ Uygur/Çağlar Gürgey, s.49.

³⁵ Bu konuda proje uygulaması verileri ve ayrıntılı bir araştırma&değerlendirme için bkz. Kadın Hakları İnsan Haklarıdır Projesi, s.58 vd.

Kaynakça

- Acar Feride, 'Kadınların İnsan Haklarının Gerçekleştirilmesi ve Ayrımcılığın Önlenmesinde Uluslararası Standartlar', Hukukta Kadın Sempozyumu (30 Eylül-1 Ekim 1999), s.45 vd.
- Acar Feride, 'Türkiye'de Kadınların İnsan Hakları: Uluslararası Standartlar, Hukuk ve Sivil Toplum', Kadın Hakları Uluslararası Hukuk ve Uygulama, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, (2. Baskı), İstanbul 2010, s.13 vd (Türkiye).
- Bakırcı Kadriye, 'İstanbul Sözleşmesi', *Ankara Barosu Dergisi*, 2015/4, s.133 vd.
- De Vido Sara, 'The Ratification of The Council of Europe İstanbul Convention by the EU: A Step Forward in the Protection of Women From Violence in The European Legal System', *European Journal of Legal Studies*, V.9, N.2, 2016-2017, s.69 vd.
- Demirkır Ünlü Müge, Kadına Yönelik Şiddet ve Aile-İçi Şiddet (İstanbul Sözleşmesi'nin Ulusal Hukuk Açısından Değerlendirilmesi), İstanbul 2012.
- Emrah Oder Bertil 'Kadınların İnsan Haklarının Uluslararası Düzeyde Korunması', Kadın Hakları Uluslararası Hukuk ve Uygulama, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, (2.Baskı), İstanbul 2010, s.23 vd.
- Evatt Elizabeth, 'Finding A Voice for Women's Rights: The Early Days of CEDAW', *The George Washington International Law Review*, V.34, 2002-2003, s.515 vd.
- Genç Arıdemir Arzu, 'Aile Hukuku Bakımından Önem Taşıyan Kadın Haklarına İlişkin Uluslararası Belgeler ve Bunların Türk Hukukuna Etkisi', Prof. Dr. Necla Arat'a Armağan, İstanbul 2004, s.153 vd.
- Holtmaat Rikki/Tobler Christa, 'CEDAW and The European Union's Policy in The Field of Combating Gender Discrimination', *Maastricht Journal of European and Comparative Law*, V.12, I.4, s. 399 vd.
- Kadın Hakları İnsan Haklarıdır Projesi, Kamer Vakfı, Ankara 2016.
- Moroğlu Nazan, Kadınların İnsan Hakları Sözleşmesi, İstanbul 2009.
- Simonovic Dubravka, 'Global and Regional Standarts on Violence Against Women: The Evolution and Synergy of the CEDAW and İstanbul Conventions', *Human Rights Quarterly*, V.36, 2014, s. 590 vd.
- Southardt Jo Lynn, 'Protection of Women's Human Rights Under The Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women', Pace University School of Law, *International Law Review*, V.VIII, 1996, s.1 vd.
- Uygur Gülriz/ Çağlar Gürgey İrem, 'Kadınların ve Kız Çocuklarının İnsan Hakları İhlali ve Bunun Bir Örneği Olarak Kadına Yönelik Şiddet', Kadınların ve Kız Çocuklarının İnsan Hakları: Kadına Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddet, Ankara 2014, s.9 vd.